

satuan İslam ile görüş ayrılıkları neticesinde müslüman toplum üzerindeki liderliğini kaybeden ve elinde eski üye sayısının yaklaşık % 1'i kalan kuruluş, Japon işgali döneminde parti olarak yasaklanmasına rağmen üyelerinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık çalışmalarında ve ülkenin siyasi hayatında önemli roller oynamaları sebebiyle yeniden itibar kazandı. 1947'de, Japonlar'ın 1943'te bütün İslâmî partilere ortaklaşa kurdurdukları Majlis Syura Muslimin Indonesia'dan (MASYUMI) ayrılarak tekrar müstakil bir parti haline geldi ve liderleri 1947-1957 yılları arasında oluşturulan altı koalisyon hükümetinde yer aldı. Varlığını 1973'e kadar devam ettiren Partai Sarekat Islam Indonesia, o yıl Suharto yönetiminin bütün İslâmcı partileri Partai Persatuan Pembangunan (Birleşik Kalkınma Partisi) adı altında birleşmeye zorlaması üzerine kendini feshederek bu partiye katıldı.

Endonezya'nın ilk siyasi ve millî uyanış hareketi sayılan Sarekat Islam ülkedeki müslüman halkın siyasal bilinçlenmesine önemli katkılar yapmış, dinî alanda yenilikçi bir çizgi izleyerek özellikle eğitim konularına yönelmiştir. Sarekat İslâm'ın çeşitli zamanlarda çıkardığı *Oetoesan Hindia*, *Sinar Djawa*, *Pantjara Warta*, *Sarutomo* gibi yayın organları ve Sarekat Tani (çiftçi teşkilâtı), Pergerakan Wanita (kadın kolu), Gabungan Sarekat Buruh (işçi teşkilâtı), Pemuda PSII (gençlik kolu), Sarekat Mahasiswa (öğrenci birliği) gibi yan kuruluşları da bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Th. P. Blumberger, *De Nationalistische Beweging in Nederlands-Indië*, Haarlem 1931, s. 55-89, 311-338; a.mlf., "Sarekat Islam", *Encyclopaedie van Nederlandsch Indië*, 's-Gravenhage 1917-39, III, 694-703; A. K. Pringgodigdo, *Sedjarah Pergerakan Rakjat Indonesia*, Djakarta 1950, s. 14-19, 46-57; R. van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite*, The Hague 1960, s. 85-159; B. Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence*, Ithaca 1969, s. 10-20; D. Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia: 1900-1942*, Singapore 1973, s. 101-152; S. Soebardi - C. P. Woodcroft-Lee, "Islam in Indonesia", *The Crescent in the East: Islam in Asia Major* (ed. R. Israeli), London 1982, s. 196-202; Kuntowijoyo, "Islam in Politics: The Local Sarekat Islam Movements in Madura: 1913-1920", *Islam and Society in Southeast Asia* (ed. Taufik Abdullah - Sharon Siddique), Singapore 1986, s. 108-135; C. C. Berg, "Sarekat Islam", *IA*, X, 208-215; F. R. von der Mehden, "Sarekat Islam", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 474-475; Ann Kumar, "Sarekat Islam", *EI*² (Ing.), IX, 51-53; "Sarekat Islam", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, IV, 253-257.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

SARF

(الصرف)

Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dalı.

Sözlükte "çevirmek, döndürmek" anlamındaki *sarf* kelimesi terim olarak biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî *sarf*, asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzî) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir (tasrif). Nazarî *sarf* ise "İrab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim" diye tanımlanır. Muteahhir dilciler *sarf* ilmiyle tasrif ilmini eş anlamlı kabul ederken Sibeveyhi gibi kadîm dilciler tasrifî, nahiv ilminin bir bölümü olarak gördükleri *sarf* ilminin bir cüzü sayar.

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred (asfî) ve mezîd kalıplar, bunlara ârız olan harf ve hareke değişiklikleri demek olan ibdâl, i'lâl, kalb, hazif, idgam ve imâle durumları ele alınır. Fiiller kök fiiller ve türemişler (mücerred-mezîd) şeklinde iki kategoriye ayrılır. Üçlü kök fiil ve türemişleriyle dörtlü kök fiil ve türemişleri kök harfleri içinde illet harfi bulunup bulunmamasına göre yedi kategoride incelenir ve her birine ait mâzî, muzârî, emir ve nehiy kiplerinin mâlûm ve meçhule göre çekim şekilleri söz konusu edilir; illetli fiillerin çeşitli kalıp ve kiplerinde görülen harf ve hareke değişiklikleri açıklanır. Gerek kök gerekse türemiş fiil kalıplarına ait isimler olarak masdar çeşitleri, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, zaman, mekân ve alet isimleri, ism-i tafdîl, mensub ve musaggar isimler, isimlerde müzekker-müennes, müfred-tesniyeci durumları ele alınır.

Gerek fiil gerekse isim kalıplarında asıl ve ziyade harflerle bunların hareke ve sükunları bir ölçüte göre belirlenir. Kadîm dilcilerden beri kullanılan ve "mîzân-ı sarfî" adı verilen bu ölçüt "feale"dir (فعل). Kökün ilk harfi fâ, ikinci harfi ayın, üçüncüsü "lâm"a tekabül eder. Kelime dört kök harfli ise mîzanın sonuna bir lâm (فعل), beş kök harfli ise bir lâm daha (سفرجل = فعلل) gibi eklenir. Kelimede zâit harf veya harfler varsa mîzanda karşılıklı yerlerine konarak ölçüt belirlemesi yapılır (تفعّل gibi). Mîzana "vezin" (binâ, sîga), ona uygun düşen kelime kalıbına da "mevzun" denilir.

Kelimelerin köklerini belirlemede önem arzeden vezin bulma olgusu üzerinde kadîm dilcilerden beri önemle durulmuş, "mesâilü't-temrîn, el-mesâilü'l-avisa, temsîl" adı verilen başlıklar altında birçoğu yapay olan güç bazı kelimelerin veznini çıkarma alıştırmaları yapılmıştır.

Zamanımıza ulaşan ilk müstakil *sarf* kitabı olan Ebû Osman el-Mâzinî'nin (ö. 249/863) *et-Taşrif*'inde isim ve fiil kalıpları bunları meydana getiren aslî ve ziyade harfler temelinde karışık ele alınmış, ibdâl, i'lâl, kalb, taz'îf adıyla anılan harf değişim ve dönüşümleri eserin ana konusunu teşkil etmiştir. Ancak modern zamanlarda yazılan *sarf* kitaplarında fiil ve isim kalıpları müstakil bölümler halinde incelenmiştir. Aynı eserlerde daha çok kıraat ilmini ilgilendiren el-ibtidâ' ve'l-vakf, idgam, işmâm, imâle ve revm gibi konulara ise yer verilmemiştir. Ali Kuşçu, *'Unküdû'z-zevâhir* adlı *sarf* kitabında farklı bir yöntem izleyip bu ilmin temeli olarak gördüğü vaz' ilmiyle istikakî bir giriş mahiyetinde olmak üzere ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Sarf meseleleri nahiv ilminin kuruluşundan itibaren bu ilmin konuları arasında karışık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi gibi kadîm dilciler ve Râdiyüddin el-Esterâbâdî *sarf*î nahvin bir cüzü diye görmüşlerdir. Nitekim zamanımıza ulaşan ilk gramer kitabı olan Sibeveyhi'ye ait *el-Kitâb*'ın ikinci yarısının çoğunu sarfla ilgili bahisler teşkil eder. Bu yöntem daha sonra yazılan *el-Mukteḍab* (Müberred), *el-Uşûl* (İbnü's-Serrâc), *el-Mufaṣṣal* (Zemahşerî), *el-'Ubâb* (Ukberî), *el-Mukarrib* (İbn Usfûr el-İşbîlî), *el-Elfiyye* (İbn Mâlik) gibi nahve dair kitaplarda yankı bulmuş, bunların son kısımlarında *sarf* konularına yer verilmiştir. Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *İrtişâfû'd-darab*'ında, Süyûtî'nin *Hem'u'l-hevâmi*'inde de nahiv ve *sarf* konuları birlikte ele alınmıştır. Mâzinî, *el-Kitâb*'da bulunan *sarf* bahislerinden yararlanarak *Kitâbü't-Taşrif*'ini yazmıştır. Eserin zamanımıza ulaşan en eski *sarf* kitabı olması sebebiyle Mâzinî *sarf* ilminin kurucusu kabul edilmiştir. Ancak ondan önce Ali b. Hasan el-Ahmer (ö. 194/809), Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Ahfeş el-Evsat'a da aynı adı taşıyan, günümüze ulaşmamış eserler nisbet edilmiştir. Mâzinî'den önce *el-Vakf* ve'l-ibtidâ', *el-Cem'* ve'l-ifrâd, *et-Taşgîr* (Ruâsî), *el-Meşâdir* (Ali b. Hamza el-Kisâî), *el-Meşâdir* (Nadr b. Şümeyl), *el-İştikâk*, *el-Hemz*, *Fe'ale* ve *ef'ale* (Kutrub), *el-Meşâdir fi'l-Kur'ân*, *el-Maḥşûr* ve'l-memḍûd, *el-Müzekker* ve'l-

mu'enneş, el-İdgām (Ferrâ) gibi monografler kaleme alınmıştır. Süyûtî, kelime veznini tesbit alıştırmalarına dair Muâz b. Müslim el-Herrâ'dan (ö. 187/803) yapılan bir rivayete dayanarak onu sarf ilminin kurucusu saymış, *Şeze'l-'arf fi fenni's-sarf* sahibi Ahmed el-Hamelâvî de bu konuda ona uymuştur (bk. bibl.). Ancak bu görüş, temrin meselelerinin bir ilmin esaslarının ortaya konulmasından sonra ele alınabileceği gerekçesiyle kabul görmemiştir.

II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıllarda kaleme alınan bu eserlerden sonra IV. (X.) yüzyıldan itibaren sarf ilmine dair birçok eser yazılmış olup başlıcaları şunlardır: Kâsım b. Muhammed el-Müeddib, *Değâ'ıku't-taşrîf* (nşr. Ahmed Nâcî v.dğr., Bağdat 1407/1987); Ebû Ali el-Fârisî, *et-Tekmilê*; Rummânî, *et-Taşrîf*; İbn Cinnî, *et-Taşrîfü'l-mülûkî* ve *el-Münşif fi şerhi't-taşrîf li'l-Mâzinî*; Abdülkâhîr el-Cürcânî, *el-'Umde* ve *el-Miftâh*; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Nüzhetü't-tarf*; Neşvân el-Himyerî, *Risâle fi't-taşrîf*; Kemâleddin el-Enbârî, *el-Vecîz*; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (sarf kısmı); İbn Yaîş, *Şerhu't-Taşrîfi'l-mülûkî*; İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye*; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye*; İbn Uşfûr, *el-Mümtî*; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Müb-dî*; Mekküddî, *el-Basî ve't-ta'rif fi 'ilmi't-taşrîf*; İsmâüddin el-İsferâyînî, *Mizânü'l-edeb*. Modern zamanlarda kaleme alınan eserlerden bazıları da şöylece sıralanabilir: Yûsuf Fâris Eftimus – Saîd Şukayr, *Tîbû'l-'arf* (Beyrut 1888); Hârûn Abdürrâzık, *'Unvânü'z-zarf* (Bulak 1306/1889); Ahmed el-Hamelâvî, *Şeze'l-'arf* (Bulak 1312); Didkos Sinân, *Menârü'l-elbâb* (Orşelim 1903); Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, *Dürûsü't-taşrîf* (Kahire 1958); Seyyid Emîn Ali, *Fi 'ilmi's-sarf* (I-II, Kahire 1975-1976); Fethî ed-Decnî, *Fi 'ilmi's-sarf* (Küveyt 1979); Muhammed Ebû'l-Fütûh, *'İlmü's-sarf* (Kahire 1986); Ebüssü'ûd Haseneyn, *'İlmü's-sarf* (Kahire 1987); Fahreddin Kabâve, *Taşrîfü'l-esmâ' ve'l-ef'âl* (Beyrut 1408/1988); Abdülcebâr Alvân, *eş-Sarfü'l-vâzih* (Bağdat 1408/1988); Abdüsselâm b. Âmir, *el-Müncid* (Tunus 1990); Hâzım Ali, *Taşrîfü'l-esmâ'* (Kahire 1998); Fâris M. İsâ, *'İlmü's-sarf* (Amman 1421/2000); Eymen Emîn Abdülganî, *eş-Sarfü'l-kâfi* (Beyrut 1421/2000); Abdullâh M. el-Hatîb, *el-Müstakşâ* (I-II, Küveyt 1426/2005); M. Hayr el-Hulvânî, *el-Muğni'l-cedîd* (Beyrut, ts.). Ayrıca Reşîd eş-Şertûnî *Mebâdî'ü'l-'Arabiyye* (I-IV, Beyrut 1960-1963), Mustafa el-Galâyînî *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye* (I-III, Kahire 1382/1962, 8. bs.), Abbas Hasan en-Nah-

vû'l-vâfî (I-IV, Kahire 1973), Ali Rızâ el-Mercî' ve Muhammed el-Antâkî *el-Mu-hît* adlı eserlerinde nahivle sarf konularını birlikte ele almışlardır.

İslâm dünyasında özellikle Osmanlı medreselerinde eş-Şâfiye (İbnü'l-Hâcib), *el-Emsile*, *Binâ'ü'l-ef'âl*, *el-Makşûd* (üçü de anonim), *el-'İzzî* (Zencânî) ve *Merâhu'l-ervâh* (Ahmed b. Ali b. Mes'ûd) adlı muhtasar sarf kitapları yoğun ilgi görmüş, bunlarla ilgili çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmış, yeni baskıları ve Türkçe tercümeleri yapılmıştır. Sarf öğretiminde günümüzde de önemini koruyan son beş eser "sarf cümlesi" olarak tanınmıştır. Osmanlı döneminde Molla Fenârî *Esâsü's-sarf fi 'ilmi't-taşrîf*, Ali Kuşçu *'Unküdü'z-zevâhir*, Cemâleddin İshak Karamânî *et-Te-vâbî' fi's-sarf*, Birgivî *Kifâyetü'l-mübtedî'yi* kaleme almış, Bedreddin el-Aynî, Ahmed Dinkûz, Dede Cöngî ve Muslihuddin Mustafa Sürûrî gibi âlimler de medreselerde okutulan sarf kitaplarına şerh ve hâşiyeler yazmışlardır.

Anlatım dili Türkçe olan sarf kitaplarının telifi İskilîbî'nin (ö. 1199/1785) *Tuhfetü'l-ihvân*'ı ile başlamış ve Tanzimat'tan sonra yoğunluk kazanmış olup başlıcaları şunlardır: Ali b. Hüseyin Edirnevî, *Kavâidü'l-i'lâl ve'l-idgām* (İstanbul 1276); Mazlûmzâde Mustafa, *Teshîlü't-taşrîf* (İstanbul 1286); Hacı İbrâhim Efendi, *Taf-sîlü't-te'lîf* (İstanbul 1289); Abdülkerîm b. Hüseyin Amasyevî (İngiliz Kerim Efendi), *Zübde fi ilmi's-sarf* (İstanbul 1292); Mehmed Zihni, *el-Müntehab* (İstanbul 1303); Abdüssamed Refî, *el-Muhtasar* (İstanbul 1307); Muhammed Lutfi, *Mücmelü's-sarf* (İstanbul 1308); Fevzî Nâdirî, *Türkçe Külliyyât-ı Kavâid-i Arabiyye'den Sarf Kısmı* (İstanbul 1308); E. Serâyî, *Mufasssal Sarf-ı Arabî* (İstanbul 1314); Komisyon, *Mulahhas Sarf-ı Arabî* (İstanbul 1314); Manastırlı Mehmed Rifat, *İlm-i Sarf-ı Arabî*; Hanbelîzâde Mehmed Şâkir, *Temrinli ve İ'râblı Lisân-ı Arabî* (sarf kısmı, İstanbul 1327, 1329). Son dönemde İmam-Hatîp okulları ile Yüksek İslâm enstitüleri ve ardından İlahiyat fakültelerinde, Edebiyat fakültelerinin Arap dili ve edebiyatı bölümlerinde ders kitabı ihtiyacını karşılamak üzere klasik eserlerin yeniden yayımlanması, tercümesi, ayrıca yeniden telif şeklinde bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Telif eser yazarlar arasında Ahmet Ateş – Tahsin Yazıcı – Nihad M. Çetin, Bekir Topaloğlu – Hayreddin Karaman, Hüseyin Atay – İbrahim Atay – Yakup İskender, M. Meral Çörtü, M. Sadi Çöğenli ve Hulûsi Kılıç yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 640-641; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 72-73; II, 210-224; İbn Kuteybe, *Ülûnû'l-aḥbâr*, II, 155-160; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Semîr Câbir), Beyrut 1412/1992, VIII, 293-294; İbn Cinnî, *el-Münşif* (nşr. İbrâhîm Mustafa – Abdullah Emîn), Kahire 1373-79/1954-60, I, 4; ayrıca bk. neşredenlerin ilâvesi, III, 233-270; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Nüzhetü't-tarf fi 'ilmi's-sarf* (nşr. ve şerh Yûsriyye M. İbrâhîm Hasan), Kahire 1413/1993, I, 37-49; İbn Hişâm en-Nahvî, *Nüzhetü't-tarf fi 'ilmi's-sarf* (nşr. Ahmed Abdülmeccid Herîdî), Kahire 1410/1990, neşredenin girişi, s. 50-87; Süyûtî, *el-Müzhir* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dârü ihyâ'il-kütüb'l-'Arabiyye), II, 395-417; J. Fück, *el-'Arabiyye* (trc. Abdülhalîm en-Neccâr), Kahire 1370/1951, s. 7-50; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *Dürûsü't-taşrîf*, Kahire 1378/1958, s. 4-9; M. Abdülkâdir Udayme, *el-Muğni't-taşrîfi'l-ef'âl*, Kahire 1382/1962, s. 7-31; Ahmed Emîn, *Ḍuḥa'l-İslâm*, Kahire 1964, II, 277-292; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabi: Neş'etühû ve teḫavvürüh*, Kahire 1968, I, 15-36; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Luğatü'l-'Arabiyye ve 'ulûmühâ*, Dimaşk 1391/1971, s. 143-154; Abduh er-Râcihi, *Fikḫü'l-luğâ fi'l-kütüb'l-'Arabiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'n-neḫdati'l-'Arabiyye), s. 34-35, 144-150; Fahreddin Kabâve, *İbn 'Uşfûr ve't-taşrîf*, Beyrut 1410/1981, s. 15-54; Ahmed Hasan el-Kehîl, *et-Tibyân fi't-taşrîfi'l-esmâ'*, Kahire 1402/1982, s. 5-16; M. Sâlim Muhaysin, *Taşrîfü'l-ef'âl ve'l-esmâ' fi'dav'i esâtibi'l-Kur'ân*, Beyrut 1407/1987, s. 9-22; İsmâ Nûreddin, *Enbiyetü'l-fi'l fi Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, Beyrut 1418/1997, s. 111-133; Abdülhamîd Anter, *Taşrîfü'l-ef'âl ve muḫaddime-tü's-sarf*, Medine 1409, s. 9-38; Hasan Hindâvî, *Menâhicü's-sarfiyyîn ve mezâhibühüm*, Dimaşk 1409/1989, s. 5-73; Selami Bakırcı – Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Erzurum 2001, s. 17-32, 183-204; Ahmed el-Hamelâvî, *Şeze'l-'arf fi fenni's-sarf* (nşr. Alâeddin Atıyye), Beyrut 1422/2002, neşredenin girişi, s. 6-8; Hadice el-Hadîsî, *Enbiyetü's-sarf fi Kitâbi Sibeveyhi*, Beyrut 2003, s. 19-30; Abdüllatif Muhammed el-Hatîb, *el-Mustakşâ fi 'ilmi's-sarf*, Küveyt 1424/2003, I, 11-38; İsmail Durmuş, "Nahiv", *DA*, XXXII, 300-306; C. H. M. Versteegh, "Taşrîf", *El*² (Fr.), X, 386-387.

HULÛSİ KILIÇ

SARF (الصرف)

Paranın

parayla değişimini konu edinen akid anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gü-müş parayı değiştirmek, bir para diğeri-ne üstün olmak" gibi anlamlara gelen **sarf** kelimesi fıkıhta paranın para ile değişimini konu edinen akdi ifade eder. Sarf işini meslek edinen kişiye **sayrafi** veya **sarrâf** denir. Bu akde sarf isminin verilmesi kelimenin kökündeki "nakletme" veya "üstünlük" mânasıyla açıklanarak bedeller akid